

тие педагога». В роботі приводяться критерії ефективності процесу творчого саморозвиття преподавателя.

О.А. Ігнатюк

**ТВОРЧИЙ САМОРОЗВИТОК ВИКЛАДАЧА
ЯК ПРОЦЕС ВДОСКОНАЛЕННЯ ЙОГО ПРОФЕСІОНАЛІЗМУ**

Статтю присвячено проблемі особистісно-професійного розвитку та самовдосконалення педагога. У центрі уваги дослідження знаходиться аналіз різноманітних підходів до визначення поняття «творчий саморозвиток педагога». У праці наводяться критерії ефективності процесу творчого саморозвитку викладача.

O. Ignatyuk

**CREATIVE SELF-DEVELOPMENT OF THE TEACHER
AS PROCESS OF PERFECTION OF HIS PROFESSIONALISM**

The article is devoted to a problem of the person-professional development and perfection of the teacher. At the centre of attention of research there is an analysis of the various approaches to definition of concept "creative self-development of the teacher". In article the criteria of efficiency of process of creative self-development of the teacher are resulted.

Стаття надійшла до редакції 28.03.2011

УДК 378.2:174

*Ищук С. В.
м. Тернопіль, Україна*

МОРАЛЬНА КУЛЬТУРА ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ ЕЛІТИ СУСПІЛЬСТВА

Розвиток сучасного суспільства характеризується значною інформатизацією і глобалізацією, кардинальними перетвореннями в системах соціально-економічних відносин і управлінської діяльності. Це зумовлює зміни у потребах, інтересах, мотивах людської діяльності, що, в свою чергу, зумовлює необхідність перегляду суспільством світоглядних морально-етичних засад, норм і цінностей. Сьогодні виникає об'єктивна потреба перегляду значення і ролі етичної культури у розвитку суспільства в цілому і окремої особистості

зокрема. Адже, як стверджує К.Войтила, «моральність фундаментальним чином указує на персоналістичне вимірювання людини» [цит. за: 11].

Моральна культура цікавила людство з найдавніших часів. До неї неодноразово зверталися мислителі, філософи, подвижники світових релігій.

Поняття моральної культури, її складові, особливості у контексті етичних знань і розвитку соціальних процесів вивчалися В. Бакштановським, К. Войтилою, А. Гусейновим, О. Дробницьким, І. Зязюном, В. Малаховим, В. Мовчан, І. Надольним тощо. Різні аспекти моральної культури досліджували вітчизняні і зарубіжні науковці у галузі педагогіки і психології (І. Бех, Б. Додонов, А. Зосимовський, В. Кудін, А. Титаренко та інші). З філософської, соціальної, етичної точки зору аналізували моральнісну культуру, специфіку її базової складової у контексті соціокультурної динаміки Т. Аболіна, мораль у системі економічної життєдіяльності людини та суспільства Л. Овсянкіна. Залежність моральних настанов від економічної, політичної та соціальної специфіки інформаційного суспільства, культурних феноменів, світогляду та цінностей культури вивчав В. Семиколонов. На сучасному етапі розвитку суспільства комплексного характеру набувають вивчення проблем професійної моральної культури і особливостей її формування (В. Акоюн, Т. Гугніна, С. Крук, М. Нинюк, Н. Поліщук, О. Пономаренко, М. Рудакевич, Н. Сопнева, Н. Тимченко тощо).

Питання еліти, її функцій, завдань, типологію, особливості еволюції, як правило, розглядали у політологічному, соціологічному контекстах. При цьому питання морально-етичної культури елітної особистості, особливості її формування по суті не досліджувалися. Це зумовлює об'єктивну потребу визначення ролі моральної культури у формуванні еліти, що й стало метою даної статті.

З точки зору соціології та політології еліта – невід'ємна і важлива частина будь-якого соціуму, до якої звичайно належать обрані, кращі. Вона виступає тим прошарком суспільства, який основною своєю метою має турботу про спільне благо. Еліта виконує функції керування соціумом, напрацювання нових моделей (стереотипів) поведінки, які дають можливість соціуму прилаштовуватися до змін оточення. Ефективність виконання у суспільстві елітою стратегічної, інтегративної, організаційної функцій прямо залежить від міри її впливу на маси, який ґрунтується на інтелектуальному і моральному авторитеті представників елітних кіл.

У суспільстві саме еліта є носієм усталеної системи цінностей. Лише вона, яка за своєю суттю повинна займати унікальне провідне соціальне становище, може впливати на домінуючі цінності, моральне вдосконалення у суспільстві в цілому і таким чином спричиняти відповідні зміни у етичній культурі.

Характерними ознаками еліти є сума певних особистісних рис; володіння особливими моральними і інтелектуальними якостями; почуття відпо-

відальності і обов'язку; загострене відчуття свідомості; раціональність; енергійність; чесність; креативне мислення й альтруїстичний, далекоглядний світогляд; уміння ставити суспільне вище особистого; спроможність на вчинок; добротність; мудрість і справедливість; здатність бачити і знаходити достоїнства інших, цінувати інтереси та думки тих, хто знаходиться поруч; повага до особистості іншого; уміння співстраждати і гостро сприймати чужу біду; постійна робота над самоосвітою та власним особистісним розвитком [1; 14].

Спеціалісти роблять висновок, що, починаючи з кінця 90-х рр. ХХ ст. в Україні проявилася тенденція до відособлення еліти від суспільства і прагнення до самоізоляції [14].

Еліту суспільства формують високо інтелегентні особистості. Зазначимо, що поняття «еліта» і «інтелегенція» мають суттєво різні значення уже на етимологічному рівні, хоча дуже близькі за походженням: Традиційно інтелегентом вважають освічену і виховану людину, яка підтримує пріоритет моральних цінностей і моральних ідеалів. Інтелегентність «не обмежується зовнішніми виявами, набором деяких формальних визначень». Це особлива внутрішня якість особистості, «всезагальна якість людини, пов'язана з моральністю, духовністю, піднесеністю особистості». Вона поряд із іншим «передбачає наявність певних етичних принципів і строге їх дотримання, незалежно від зовнішніх обставин» [1, с. 16].

Інтелегенція є духовною елітою нації, яка «визначається передусім тим, що відшуковує нові моральні ідеали, шляхи відтворення великого суспільства, нові більш досконалі, достойні засоби єднання людей, більш високі цілі» [там само, с. 15].

Враховуючи завдання і функції, які ставляться перед елітою її суттю, місцем і роллю у розвитку суспільства, очевидною є необхідність конкретної, визначеної системи підготовки елітарної особистості. Сьогодні першочерговим завданням держави є проблема формування, «вирощування» еліти. Як зазначає І. Зязюн, «5вирощування» еліти – процес складний, копіткий і багаторічний [там само, с. 14]. Вагоме місце у ньому займає морально-етична підготовка, формування високоморальної культурної особистості.

Як відомо, загальнолюдські цінності, норми етики та моралі високо шануються в країнах демократії і є необхідною складовою частиною успішної діяльності [9, с. 23]. Так, згідно з результатами досліджень Центру Етики бізнесу, уже в 90-х роках ХХ століття світові корпорації були значно більше зацікавлені розвитком професійної етики, ніж у минулому. Вони робили конкретні кроки щодо її впровадження в свою практику [6]. Для сучасного «цивілізованого світу» поняття «моральний капітал» таке ж органічне, як і «капітал фінансовий» [1, с. 18].

Зміна соціально-економічних відносин, що відбувається сьогодні в нашій державі, впливає на зміну свідомості і поведінки людей, що, в свою чергу, призводить до зміни встановлених норм, моралі.

На жаль, результати емпіричних досліджень вітчизняних науковців свідчать про значне різке загальне зниження рівня моральної культури як суспільства, так і окремих осіб. Сьогодні моральні норми нівелюються потребами «суспільства споживання». Дослідниками відзначається цілий ряд проблем, зокрема, вплив інформаційних технологій; інформаційна надмірність; відкритість культур; тенденція спрощення і зниження планки духовно-моральних цінностей; духовне спустошення; втрата відчуття цінностей; відсутність однозначного тлумачення моральних норм у культурі; руйнування моральних і соціокультурних механізмів регуляції людини і суспільства; неструктурована, аморфна етична культура; недооцінка загальної та професійної етики, нерозуміння її важливості в підвищенні ефективності діяльності; нестійкість до негативних моральних впливів, що призводить до деформації етичної культури фахівців; ідеалізація власного досвіду; егоїзм в особистих стосунках; прагнення виразити свій корпоративний інтерес, створити собі привілеї; амбіційне прагнення до влади тощо [1; 10; 13; 14].

Величезний вплив на мораль і етичну культуру має інформація. Активне впровадження і використання інформаційних технологій припускає навіть можливість управління за її допомогою індивідуальною й масовою свідомістю [13, с. 7]. Це, на нашу думку, спричиняє об'єктивну необхідність формування нової концепції етичної культури українського суспільства.

«Етичне є конститууючим елементом культури», – писав А. Швейцер [цит. за: 3]. Конститутивна функція моралі полягає в тому, що вона виступає центральною, фундаментальною формою соціальної культури, основою усіх інших її форм. Принципи моральності є вищими відносно усіх інших форм регуляції поведінки людей. Тому саме їм підпорядковані усі сфери людського життя і діяльності [3].

Моральність є елементом суспільного життя, оскільки норми і принципи моралі, втілюючись в практичні вчинки людей, визначають їх ціннісні орієнтації у справах, вчинках, поведінці. Моральні погляди формуються на основі встановлених у суспільстві форм виробництва, соціально-політичної, побутової, культурної діяльності, які відтворюються і закріплюються щоденною соціальною практикою, силою звички і громадської думки, що накладає певні моральні санкції на людей, які порушують своєю поведінкою прийняті в суспільстві моральні норми.

Моральний прогрес проявляється, перш за все, у гуманізації реально існуючих суспільних поглядів, збагаченні змісту моральних ідеалів, з позиції яких оцінюється життєдіяльність індивіда і суспільне життя в цілому. Саме через моральні погляди виявляються зв'язки моралі з усіма сторонами життя суспільства.

Кожна культурна людина повинна не тільки знати і дотримуватися основних моральних норм, але й розуміти необхідність визначених етичних принципів і правил, володіти моральною культурою.

Моральна культура визначається науковцями по-різному. Наприклад:

- як система нормативних відносин між людьми, що утворює особливу, історично і традиційно зумовлену сферу культурної практики [5, с. 258];
- як історично конкретна й соціально обумовлена творча діяльність суспільства та соціальних груп, яка включає виробництво, освоєння й практичне втілення цінностей моральної свідомості в різні сфери буття і яка має свої особливості (моральна свідомість, моральні відносини, моральна поведінка, моральна практика); сутнісну основу культури особистості і є промотором її активності, значною мірою визначаючи зміст соціальних перетворень [10, с. 9];
- як спосіб життєдіяльності і спілкування, зумовлений об'єктивними і суб'єктивними чинниками [7, с. 180];
- як характеристика особистості з точки зору цілісності її морального розвитку, сукупність моральних якостей, властивих фахівцям, які характеризують їх моральну свідомість і поведінку у повсякденній службовій діяльності [4, с. 6].

Одним із підходів формування моральної культури особистості, який протягом останніх десятиліть активно використовується за кордоном, є навчання етичної поведінки усіх представників організації, професії – від рядового працівника до керівника найвищого рівня. При цьому їх не тільки знайомлять з професійною етикою, а й навчають вирішувати професійні задачі, дилеми на основі урахування етичних норм і принципів, створюють умови для підвищення сприйнятливості до етичних проблем, які можуть виникати у професійній діяльності і суспільному житті.

Окремим напрямом навчання етичної поведінки є впровадження професійної етики як навчального предмету в програми підготовки фахівців на університетському рівні, що сприяє не лише кращому розумінню зазначених проблем, а й спонукає до критичних роздумів над моральними проблемами, готує до вміння зробити правильний вибір між альтернативами, формуванню моральної свідомості, відповідних світоглядних поглядів, характерних рис і якостей особистості, поведінки у повсякденній діяльності.

Сьогодні науковці приходять до спільного висновку, що одним із нових завдань сучасних вищих навчальних закладів України стає формування професійної моральної культури, засвоєння етичних норм професійної діяльності. Погоджуємося з В. Мовчан, що професія вагомий, але далеко не єдиний чинник вияву моральності особи. Остання не формується і не визначається професією, а лише у ній і через неї виявляється [8, с. 413]. Особливістю кожної професійної моральної культури є те, що у різних сферах діяльності застосування, вираження і трактування загальних моральних норм має свої специфічні риси і форми.

Етична культура фахівця формується в процесі виховання і навчання, які спрямовані на перетворення етичних знань в моральні переконання шляхом передачі соціального і, зокрема, морально-етичного досвіду попередніх поколінь, введення особистості у складну систему сучасних суспільних і етичних відносин. Моральне становлення відбувається шляхом засвоєння моральної норми, перетворення її у значущий мотив, а згодом й в особистісну цінність, яка виконує функцію детермінації моральної поведінки.

Процес інтеріоризації людиною етичної теорії в особистісні знання і переконання називається етичною освітою. Система знань, якою є етична теорія, потрібна людині передусім для того, щоб збагнути сутність чеснот і вад. Результатом цього є поняття, які часто ототожнюють з відповідними реаліями або уявленнями про ці реалії, оскільки і ті й інші позначаються одними термінами. Проте знання понять не є знанням відповідних реалій.

Надзвичайно цінною у даному контексті є думка академіка І.А. Зязюна, що кінцевим підсумком освіти є внутрішній стан людини на рівні потреби пізнавати нове, здобувати знання, виробляти матеріальні і духовні цінності, допомагати ближньому, бути добро творцем. Вищий підсумок освіти – духовний стан нації, зростання національної самосвідомості [2, с. 15]. Погоджуємося з Г. Разумцевою, що включення національної етичної культури в сучасний філософський діалог, її участь у кроскультурній взаємодії при досягненні належного рівня цілісності і системності робить її здатною до концептуалізації, тобто набуття певних рис універсалізму [12, с. 12].

За походженням і змістом моральні почуття є соціальними, вони формуються і розвиваються тільки в суспільстві у процесі взаємодії соціальних індивідів за допомогою виховання і самовиховання. Культура моральних почуттів є вираженням міри моральної розвинутості особистості, її здатності морального резонансу (милосердя, співчуття, співпереживання) і виявляється у вчинках, культурі поведінки.

На наше тверде переконання, зміст освіти в сучасних умовах переоцінки суспільних цінностей, повинен спрямовуватися не тільки на засвоєння професійних знань і навичок, а й на створення умов для особистісного зростання і розвитку, формування ціннісних орієнтації самоактуалізованої особистості. Це є особливо актуальним, коли мова йде про формування людини елітарного типу, яка повинна займати провідне місце як у сфері своєї професійної діяльності, так і сфері поширення морально-етичних цінностей, формування і розвитку загальної і особливо етичної культури суспільства.

Моральна культура покликана забезпечити правильне сприйняття особистістю моралі, її місії в житті суспільства, розуміння і застосування моральних принципів, норм і стандартів, оволодіння морально-етичними методами взаємодії тощо. Використання моральної культури у процесі формування елітарної особистості дозволить створити умови для перетворення моралі в

рушійну силу духовного оновлення і розвитку різних сфер суспільного життя на засадах єдиних моральних цінностей.

Список літератури: 1. *Зязюн І.А.* Духовні чинники елітарної особистості: Розвиток особистості в полі культурному освітньому просторі / І.А.Зязюн // Міжнародний конгрес – IV слов'янські педагогічні читання: зб. матеріалів – Черкаси: Вид-во ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2005. – С. 15-19. 2. *Зязюн І.А.* Концептуальні засади теорії освіти в Україні / І.А. Зязюн // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 2000. – № 1. – С. 11-24. 3. *Кармин А.С.* Культурологія: Культура соціальних отношений / А.С. Кармин – СПб.: Лань, 2000. – Режим доступу: <http://www.countries.ru/library/ethic/etfm.htm> 4. *Крук С.Л.* Формування моральної культури у курсантів-прикордонників: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / С.Л. Крук. – Хмельницький, 2003. – 14 с. 5. *Матвеева Л.Л.* Культурологія: Курс лекцій: Навч. посібник. / Людмила Леонідівна Матвеева – К.: Либідь, 2005. – 512 с. 6. *Мескон М.Х.* Основы менеджмента / М.Х. Мескон, М. Альберт, Ф. Хедоури: [пер. с англ.]. – Москва: Издательство "Дело", 1997. – 704 с. – Режим доступу: http://tourlib.net/books_men/meskon05.htm 7. *Михайлов А.Н.* Осознанное и неосознанное в нравственной культуре личности [Электронный ресурс] / А.Н. Михайлов // Культура народов Причерноморья. — 2004. — N55, Т.3. — С. 179-183. — Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/Articles/Kultnar/knp55_3/knp55t3_179-183.pdf 8. *Мовчан В.С.* Теорія і історія етики: Курс лекцій. Навчальний посібник / В.С.Мовчан. – Дрогобич: Коло, 2003. – 512 с. 9. *Навроцький О.І.* Інноваційні процеси у вищій школі: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. соціолог. наук: спец. 22.00.04 «Спеціальні та галузеві соціології» / О.І.Навроцький. – Харків, 2006. – 36 с. 10. *Нинюк М.А.* Моральна культура державних службовців: сутність, стан та особливості формування: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук з державного управління: спец. 25.00.01 «Теорія та історія державного управління» / М.А. Нинюк. – К., 2000. – 20 с. 11. *Олексюк Л.* Философская заповедь Кароля Войтылы / Л. Олексюк, Б. Олексюк // День. – 2005. – №73. – 23 апреля. – С. 3. 12. *Разумцева Г.І.* Морально-етичні погляди українського народу: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філософ. наук: спец. 09.00.07 «Етика» / Г.І. Разумцева. – К., 2004. – 18 с. 13. *Семиколенов В.М.* Мораль в інформаційному суспільстві: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філософ. наук: спец. 09.00.04 «Філософська антропологія, філософія культури» / В.М. Семиколенов. – Сімферополь, 2006. – 16 с. 14. *Юрій М.Ф.* Політологія: Підручник. / М.Ф. Юрій. – Київ: Дакор, 2006. – Режим доступу: http://ebk.net.ua/Book/political_science/uriy_politologiya/part5/1201.htm

С.В. Іщук

МОРАЛЬНА КУЛЬТУРА ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ ЕЛІТИ СУСПІЛЬСТВА

Зміни у потребах, інтересах, мотивах людської діяльності зумовлюють необхідність перегляду світоглядних морально-етичних засад, норм і цінностей. Носієм усталеної системи цінностей є еліта, яка за своєю суттю повинна займати унікальне провідне соціальне становище, впливати на домінуючі цінності, моральне вдосконалення у суспільстві в цілому. Використання моральної культури у процесі формування елітарної особистості дозволить створити умови для перетворення моралі в рушійну силу духовного оновлення і розвитку різних сфер суспільного життя на засадах єдиних моральних цінностей.

С.В. Ищук

ПРАВСТВЕННАЯ КУЛЬТУРА КАК ФАКТОР ФОРМИРОВАНИЯ ЭЛИТЫ ОБЩЕСТВА

Изменения в потребностях, интересах, мотивах человеческой деятельности определяют необходимость пересмотра мировоззренческих морально-этических принципов, норм и ценностей. Носителем устоявшейся системы ценностей является элита, которая по своей сути должна занимать уникальное ведущее социальное положение, влиять на доминирующие ценности, моральное совершенствование в обществе в целом. Использование моральной культуры в процессе формирования элитарной личности позволит создать условия для превращения морали в движущую силу духовного обновления и развития разных сфер общественной жизни на принципах общих моральных ценностей.

S. Ishchuk.

MORAL CULTURE AS FACTOR OF FORMING OF ELITE OF SOCIETY

Changes are in necessities, interests, reasons of human activity predetermine the necessity of revision of world view ethics principles, norms and values. The transmitter of a withstand system of values is an elite, which must occupy unique leading social position on the essence, influence on dominant values, moral perfection in society on the whole. The use of moral culture in the process of forming of elite personality will allow to create terms for converting of moral into motive

force of spiritual update and development of different spheres of public life on principles of the general moral values.

Стаття надійшла до редакції 16.03.2011

УДК. 378.6:7

*Коваль П.М.
Україна, м. Київ*

РОЛЬ ГУМАНІТАРНИХ ДИСЦИПЛІН У ФОРМУВАННІ ГАРМОНІЙНО РОЗВИНЕНОЇ ОСОБИСТОСТІ СТУДЕНТІВ ВТНЗ З ВИКОРИСТАННЯМ ХУДОЖНІХ ЗАСОБІВ

Поєднання гуманітарної підготовки з професійною кваліфікацією майбутніх спеціалістів – одна з найактуальніших проблем діяльності вищих навчальних закладів технічного профілю. На сьогоднішній день важливим гуманітарним чинником гармонійного розвитку сучасного суспільства є освіта, наука та культура. Наявність гуманітарної складової в освіті та в суспільстві в цілому уможливорює творчу реалізацію особистості в соціумі. У сучасних умовах людину часто-густо презентують не як особистість, а як представника певної професії, і тому така однобічність визначає характер вищої технічної освіти. Проблемність такого підходу полягає в тому, що вища освіта сьогодні акцентує увагу на чітко визначеному прагматизмі, з відповідними вигідністю та розрахунком. Науково-технічний поступ та жахливі і незворотні процеси руйнації живої природи, національної культури, відданість пріоритетам новітніх технічних технологій, зверхність інженерної думки над життєвою мірою призведуть до духовного та морально ціннісного зубожіння нації.

Теорія та практика впровадження в життя концепції гуманізації освіти підтверджує: гуманітарна освіта має бути невід’ємною складовою навчально-виховного процесу у вищій школі технічного спрямування, оскільки, ґрунтуючись на ідеях гуманізму як світогляді, визначає стиль життя, мислення, якість фахової підготовки. «Досвід показує, що неухвага (чи пряма зневага) до гуманітарної складової – літератури і мистецтва, історії і психології, соціальних наук і екології – обертається розгубленістю перед ідеалами, добром і злом, прекрасним і потворним, справедливим і несправедливим, до яких де-хто повертається запізно. Перед нами постає талановита, здібна, конструктивна, творча і, одночасно, одномірна особистість, яка творить свій світ за законами “логіки металу“, а не “логіки людських відносин“ [1,33].

Наголошуючи на важливості формування гармонійно розвиненої особистості, В.Андрущенко відзначає важливість гуманітарних дисциплін у вищому технічному навчальному закладі: “Першим і головним чинником утве-